

Toolkit

Onderwijs en gezondheidszorg is het toonaangevende vakblad voor opleiders in de gezondheidszorg. Het is voor u als professional van belang op de hoogte te blijven van de nieuwste ontwikkelingen op didactisch gebied in de gezondheidszorg. Regelmatig zal de redactie in de rubriek Toolkit dan ook handreikingen aanbieden, waarin nieuwe inzichten in leervormen, werkmethoden of vaardigheden onder de aandacht worden gebracht.

Methodiek Competentielab voor de VG-sector

De methodiek van het 'Competentielab' geeft cursisten handvatten voor een professionele én klantvriendelijke communicatie met cliënt en verwanten. Deze toolkit gaat over competentietrainingen mét simulatiecliënten in de VG-sector en richt zich op beroepsopleidingen én op bij- en nascholingstrajecten.

 Mieke Bouwens *

■ Inleiding

Het doel van deze toolkit is docenten informeren over de methodiek 'Competentielab in de VG-sector' voor verpleegkundigen en hulpverleners met een agogische opleiding. De methodiek 'Competentielab in de VG-sector' wordt ook gebruikt voor na- en bijscholingscursussen.

■ Het Competentielab-concept

Opleidingsbureau Mieke Bouwens heeft een Skillslabmethode ontwikkeld. Deze Skillslabmethode bestaat uit curricula, casussen, standaarden - in de vorm van checklists - en assessments. De methode sluit aan bij complexe ondersteuningsvragen van cliënten. Bijvoorbeeld voor ernstig meervoudig beperkte cliënten (EMB), cliënten met niet aangeboren hersenletsel (NAH), cliënten in begeleid zelfstandig wonen (BZW), licht verstandelijk beperkte cliënten (LVG), cliënten met sociaal psychiatrische ondersteuningsvragen, cliënten met vraagstellingen rondom het autistisch spectrum, interculturele vraagstukken en complexe gezinsinteractie binnen de ambulante ondersteuning.

■ De onderwijskundige uitgangspunten

Het vaardigheidsonderwijs neemt binnen beroepsopleidingen en bijscholingen een belangrijke plaats in. Uitgangspunten van de Skillslabmethode zijn:

- 1 De cursist is actief bezig.
- 2 Er is een duidelijk trainingspatroon, dat uitgaat van een leerstrategie.
- 3 De zelfstandigheidsontwikkeling van de cursist past binnen competentiegericht onderwijs.
- 4 Er is een samenhang tussen de verschillende (vak)disciplines, waardoor binnen de beroepsopleiding meer integratie- en samenwerkingsmogelijkheden ontstaan.
- 5 Competentiegericht onderwijs sluit aan op de beroepspraktijk.
- 6 Last but not least: er wordt veel geoefend.

■ Methodiek en leerpsychologie

De competentietraining wordt aangeboden in een vijf stappenmodel. De Skillslabmethode is oorspronkelijk ontwikkeld door het Transferpunt Vaardigheidsonderwijs van de Universiteit Maastricht en de Hogeschool Nijmegen/Arnhem. Vanuit leerpsychologisch perspectief gaat het om oefenen en het inslijpen van gedrag op basis van feedback gegeven door de trainer en cursisten. Door vaak te oefenen ontstaan routines.

■ Competentielab en maatwerking

Het competentielab kan in nieuwe én bestaande curricula geïmplementeerd worden. Stapsgewijs wordt de training in overleg met de opdrachtgever als volgt ontwikkeld:

- 1 Vanuit de visie worden scholingsvragen geïnventariseerd.
- 2 Casussen verzamelen op de werkvloer.
- 3 Concept scholingsplan ontwikkelen: leerdoelen, werkwijze, omvang en inhoud afgestemd op scholingsvragen, waar door praktijk op 'geschoten' kan worden.
- 4 Concept bijstellen in een definitief plan.
- 5 Simulatiecliënten instrueren en plannen.
- 6 Toetscircuit en criteria uitwerken.
- 7 Evaluatie en (eventueel) effectmeting uitvoeren en hiervan verslag doen.

Binnen het competentielab worden competenties geoefend, waarin geïntegreerd verpleegtechnische en sociaalpsychologische leeractiviteiten zijn opgenomen. Het eindresultaat zijn competenties die uit verpleegtechnische, coördinerende, samenwerkings- en sociale vaardigheden bestaan.

■ Simulatiecliënt

Simulatiecliënten worden ingezet om complexe cliëntsituaties uit te beelden en problemen of ziektebeelden realistisch en betrouwbaar te presenteren door hierover met de cursist te interacteren. Een simulatiecliënt kan feedback

Toolkit

■ Opbouw Skillslabmethode

De opbouw van de Skillslabmethode wordt in onderstaande tabel weergegeven.

Stappen	Sleutelwoorden	Docentafhankelijk of -onafhankelijk	Individueel of plenair
1. voorbereiding	kennisverwerving beeldvorming video	docentonafhankelijk en/of docentafhankelijk	individueelen/of demonstratie plenair
2. training	verbaliseren beeldvorming video 1e oefening	leergroep met docent	plenair
3. oefenen ronde 1	stabilisatie generalisatie	oefenteam met en zonder docent	Oefenteams van 4: 1. gespreksvoerder 2. alterego 3. observant 4. observant
4. simulaties oefenen ronde 2	integratie inbrengen van sociaal psychologische aspecten	zonder docent met docent bij risicovolle handelingen mèt simulatiecliënten	Oefenteams van 4 : 1. gespreksvoerder 2. alterego 3. observant 4. observant
5. assessment	feedback selectie	docent of video mèt simulatiecliënten peerassessment met medecursist	Individueel of tweetallen

Vrij bewerkt naar de skillslabmethode

geven op het gedrag van de cursist. De simulatiecliënt kan adequate 'sign's geven die de cursist prikkelen om gewenst gedrag te laten zien. De simulatiecliënt gebruikt werkvormen als demonstratie, estafetteoefening, carrousel, gespreksteam en regietheater.

■ Simulatiecliënten i.p.v. de echte praktijk?

In stap 4 wordt intensief samengewerkt met simulatiecliënten. Tijdens stap 4 worden vaardigheden getraind in oefenteams. Simulatiecliënten brengen het onderwijs op een hoger plan door 'echtheid' en op de tweede plaats door integratiemogelijkheden tijdens competentiegericht onderwijs.

De inzet van simulatiecliënten heeft de volgende voordelen:

- Vanuit ethisch perspectief en vanwege veiligheidsredenen worden door de inzet van simulatiecliënten geen echte patiënten als 'oefenobject' ingezet.
- Het oefenen in een 'real time setting' biedt cursisten de mogelijkheid om fouten te maken.
- Zelfs gevoelige en acute situaties kunnen onderwerp zijn.
- Simulatiecliënten zijn makkelijk beschikbaar en in alle situaties inzetbaar.
- Moeilijkheidsgraad is afgestemd op de onderwijsdoelen.
- Getrainde simulatiecliënten geven adequaat feedback.
- De leersituatie kan op elk gewenst moment worden gestopt.
- De factor tijd is manipuleerbaar.
- Door de inzet van simulatiecliënten is maatwerk mogelijk.

■ Brede inzet van simulatiecliënten

Een aantal voorbeelden:

- In kleine of grote onderwijsgroepen tijdens oefensituaties en demonstraties. Dit biedt de mogelijkheid dat de simulatie op elk gewenst moment gestopt kan worden, dat de simulatiecliënt naar zijn/haar beleving gevraagd kan worden en het kan de cursisten helpen meer greep op de eigen situatie te krijgen.
- Bij individuele cursisten en kleine oefenteams tijdens trainingssituaties.
Observatiemogelijkheden:
 - de docent observeert (begin van het proces)
 - de vaardigheid wordt geobserveerd door collega cursisten
 - alter-ego: cursist kan time-out en ondersteuning vragen
 - de vaardigheid wordt geregistreerd met een videocamera, feedback van de docent volgt op een later moment.
- Als assessment instrument (peer-assessment).
Doordat de simulatie naadloos aansluit op de onderwijsdoelen, komt dat de validiteit van het assessment ten goede. Daarnaast kan men alle cursisten een gelijke toetsniveau aanbieden (validiteit en betrouwbaarheid van de toets).
- Complexe trainingssituaties (zoals therapieën en interventie).
- Tijdens bij- en nascholingscursussen.

Toolkit

Vergelijking: rollenspel of simulatiecliëntcontact

rollenspel	simulatiecliëntcontact
geen mogelijkheid tot complexe rollen	complexe rollen vertolken
bekende medecursist	onbekende persoon
vaak leeftijdgenoot	grote variatie in leeftijd
opleidingssetting	meerdere sociale contexten
verlegenheid rol naspelen	groot echtheidsgehalte door inleving & acteertechniek
feedback op vorm en inhoud	feedback op belevingsniveau

Casus en observatielijst

Hieronder volgen een casus en observatielijst als onderdeel van een bijscholingscurriculum voor begeleiders van Ernstig Meervoudig Beperkte cliënten (EMB).

Oefencasus 'Walter' Thema: Belevingswerelden & empathietraining

Uitgangssituatie

Walter is een man van 27 jaar oud. Hij bezoekt het dagverblijf in een groep van 4 cliënten. Walter heeft een stoornis in het autistische spectrum, een motorische beperking en problemen met de prikkelverwerking. Walter komt zelfstandig niet tot spel en kan niet praten. Hij maakt wel geluiden en kan hartverscheurend huilen. Met regelmaat slaat Walter zichzelf hard, dit doet hij met name als reactie op onverwachte gebeurtenissen. Walter leeft grotendeels in zijn eigen wereld. Hij speelt nauwelijks, maar heeft wel een paar favoriete speeltjes zoals zachte voorwerpen van leer of stof die hij in een hand kan houden. De meeste materialen gooit hij echter meteen weg. Sensopatisch spel met warm water en schelpenzand heeft soms zijn aandacht. Walter zit in een rolstoel.

Instructie voor de cursist

Ga met Walter een eenvoudige zelfgekozen activiteit doen. Bijvoorbeeld: een liedje zingen, met zand of water spelen, wandelen, koffie drinken, de handen en het gezicht wassen. Bedenk een activiteit die je hier in het gebouw of buiten uit kunt voeren. Spreek indien nodig met de simulatiecliënt Walter bepaalde details van te voren door.

Doelstelling

- 1 Verken bij cliënt wat hij prettig vindt.
- 2 Verkenning van mogelijke ontwikkelingsgebieden voor de cliënt.
- 3 Houd je doelen klein en dichtbij de cliënt. De anderen groepgenoten observeren met behulp van een checklist. Alterege kan geraadpleegd worden.

Suggesties voor variaties in het oefenen

Wanneer er sprake is van een vrouwelijke simulatiecliënt dan is zijn haar naam Maartje. Varieer zelf in overleg met de simulatiecliënt andere situaties die je wilt oefenen.

Veel succes!

Oefencasus 'Walter' Thema: Belevingswereld empathietraining

Instructie simulatiecliënt

Belangrijk is dat je je laat leiden door wat er gebeurt. Je reageert niet direct, maar steeds enkele seconden later of pas nadat je het drie keer gehoord of gezien hebt, op een instructie of boodschap van de begeleider.

Soms pas als hij/zij zich heeft omgedraaid. Bij te snelle of plotselinge bewegingen raak je in een stresssituatie. Ook als iets niet duidelijk is. Je kijkt de begeleider niet aan en als hij/zij je dwingt haar aan te kijken, dan voel je je ook onbegrepen. Je kunt niet tegen dwang.

Je kijkt steeds pas als hij/zij jou niet aankijkt. Dit doe je heel 'steels'.

Alles wat je lastig, moeilijk of bedreigend vindt, geef je uitdrukking door dwangmatige stereotype bewegingen te maken, te huilen (of andere geluiden van ongenoegen) of jezelf te slaan. Je mimiek mag star blijven, totdat je wilt laten merken dat je je fijn voelt. Dan lach je bijvoorbeeld voluit.

Bovenstaande is bedoeld als hulpmiddel.

Je kunt variëren zoals het bij je past.

- Lees vooraf de leerdoelen die bij deze module horen.
- Wanneer je merkt dat de cursist te snel gaat of wanneer je je niet begrepen voelt geef je 'sign's'(signalen waarmee je het gedrag van de leerdoelen bij de cursist uitlokt).

De cursist krijgt achteraf feedback van jou over de volgende onderdelen:

- Heb jij je prettig gevoeld?
- Heb jij je veilig gevoeld?
- Voelde jij je begrepen?
- Werden jouw wensen gehonoreerd?
- Werd je gefrustreerd of juist niet?
- Beleefde je het nieuwe dat aangereikt werd als fijn was of juist als bedreigend?
- Kreeg je voldoende tijd om het nieuwe te verkennen?

Veel succes

Foto: Roel Pieper

Observatielijst communicatie ernstig meervoudig beperkte cliënt				
1 = onvoldoende • 2 = voldoende • 3 = goed • 4 = niet van toepassing				
De medewerker:	1	2	3	4
1. maakt verbaal contact				
2. maakt nonverbaal contact				
3. maakt op 'verstaanbare' wijze duidelijk wat hij/zij komt doen of wat de bedoeling is bijvoorbeeld met pictogrammen of symbolen				
4. vraagt verbaal of nonverbaal naar de behoeften van de cliënt				
5. schat op de juiste wijze in wat de mogelijkheden zijn van de cliënt				
6. toont respect voor de fysieke ruimte van de cliënt				
7. beweegt met cliënt mee, maakt geen tegenbeweging				
8. gaat adequaat in op vragen, opmerkingen en nonverbale signalen van de cliënt				
9. gaat na of de boodschap overkomt bij de cliënt				
10. straalt non-verbaal een rustige & betrokken houding uit				
11. houdt rekening met vertraagde reactiesnelheid van cliënt				
12. houdt rekening met een andere waarneming zoals de vertezintuigen				
13. nodigt de cliënt uit om met haar mee te doen				
14. laat merken dat zij de cliënt wel/niet begrijpt				
15. geeft cliënt een gevoel van veiligheid; dit blijkt uit: (invullen)				
16. kan na het cliëntcontact samenvatten wat zij waargenomen heeft				
17. overige opmerkingen				

Richtlijnen voor de rollen

- Hou de inhoud van de rol zo globaal mogelijk.
- Een rol bestaat uit een klacht, of probleem én uit omgevingsfactoren.
- Laat de simulatiecliënt beoordelen, of de rol bij hem past.
- Nodig een simulatiecliënt uit die qua leeftijd, achtergrond en type bij het verhaal past.
- De simulatiecliënt leeft zich met behulp van een vier-tal vragen in:
 1. Hoe denkt u dat u erop reageert?
 2. Wat zou u spontaan doen of laten?
 3. Wat zou de invloed zijn op uw dagelijkse leven en omstandigheden?
 4. Heeft u vergelijkbare ervaringen?
- Bij rollen voor verstandelijk gehandicapten, ernstig psychiatrische of psychogeriatrische cliënten wordt meer een appèl gedaan op het acteertalent.

Feedback door de simulatiecliënt

Feedback staat in dienst van de cursist en zijn leerproces. Om dit doel te bereiken is de deskundigheid van de simulatiecliënt onmisbaar. De cursist neemt zelf het initiatief tot het vragen van feedback aan de simulatiecliënt op onderdelen waar hij/zij feedback over wil ontvangen. Feedback maakt in com-

binatie met de video-opnamen na iedere oefening een belangrijk deel uit van de trainingen. De feedback vindt plaats in kleine oefenteams.

Foto: Roel Pieper

* **Mieke Oostvogel Bouwens** ontwerpt onder andere didactische en beroepsinhoudelijke trainingen voor docenten, praktijkopleiders, stagebegeleiders, leidinggevend en andere beroepsgroepen binnen de VG-sector. Voor meer informatie: a.bouwens@inter.nl.net; www.miekebouwens.nl